

Рецензия

На проф. д.н. Рая Заимова

За дисертацията на Николай Орлинов Данев

Залезът на Византия: Мануил II Палеолог (1391 – 1425 г.), Османската империя и Европа

За присъждане на образователната и научна степен „доктор“

Научен ръководител – проф. д-р Цветана Чолова

Предлаганият дисертационен труд се състои от 190 страници, които включват увод, шест глави, приложения, библиография и използвани извори. Приложенията съдържат български преводи на писма на император Мануил Палеолог II (1391-1425).

Когато се подхожда към тема свързана с края на Византия и османските завоевания, бележещи началото на нов период в балканската и общоевропейската история, неизбежно авторът трябва да подходи сериозно към изворовия материал. Необходимостта от ползване на чужди извори идва от само себе си и особено задължава изследователя в неговите търсения. В предлаганата дисертация на Николай Орлинов Данев се разглежда една от бележитите имперски фигури на XIV век. Не без значение е фактът, че авторът има класическо образование от Националната гимназия за древни езици и култури в София, бакалавърска степен по археология и магистърска степен по мениджмънт и социализация на културното наследство в СУ „Св. Климент Охридски“ и към този момент е гимназиален учител по история и цивилизация. Това показва добра образователна подготовка предхождаща работата по дисертацията му и наблюдения сред подрастващото поколение.

Началната уводна част е твърде кратка, но все пак съдържа основните насоки, заявка в изследването и преглед на известна литература. Управлението на Мануил II Палеолог е част от голямата мозайка от събития, рамкиращи залеза на Византия – империя изправена пред османската инвазия и множество предизвикателства от политико-религиозен характер. Обикновено в дисертационен труд се прави анализ на съществуваща книжнина,

въз основа на която се извежда авторовият замисъл, цели и задачи в изследването. В случая Николай Данев дава най-напред заявката си: да проследи и анализира политическата линия на поведение на Мануил II като за целта се основава на негови лични текстове, достигнали до нас и които ни представя като приложения в превод на български език.

Историографският преглед на Николай Данев включва конкретни изследвания за василевса, както и по-обща. Ако изключим обширните творби за Римската империя от Ренесанса и Просвещението, то специално внимание на Мануил II се обръща в първите десетилетия на XIX век. Знаено е, че след падането на Константинопол западният свят се занимава изключително с Източната империя, нейните управници, книжнина и култура. Наред с тях византийските хронисти от XIV-XV век (Халкокондил, Сфранцес, Кидон, Дука) заемат важно място в изворовия фонд. Авторът правилно се насочва към уточняване на разликите в позициите на отделните хронисти. Османските хроники за същия период – известни в български превод – допълват картината от текстове.

След Първата глава посветена на познатото османско нашествие на Балканите, ставаме свидетели на анализ за първите години на Мануил Палеолог до издигането му на императорския престол (1391 г.). Тези първи страници от корпуса (с. 9 – 24) идват като логично начало, за да въведат читателя в конкретните събития и проблеми в евро-азиатския регион, където Византийската империя се опитва да излезе от след-кръстоносната криза. Правят впечатление цитатите от изворите, в това число и от *Анонимната българска хроника* от началото на XV в. В хронологичен ред (с. 25 – 48) идва анализът за действията на бащата на Мануил, император Йоан V Палеолог и усилията му да свърже Изтока със Запада, приемането на католицизма в името на оцеляването в християнска Европа и реакциите на поданиците му. Наравно с това се припомня за васалитета на бащата, тежките последствия от сблъсъците в ислямо-християнския свят и Мануиловото управление над град Солун. Част от събитията са представени в светлината на хрониките на Халкокондил и Кидон, чиято информация е сравнена с тази от османските извори (Нешри, ферман на Мурат I). Авторът подчертава и обстоятелствата при които Мануил взема участия в имперското управление, както и военните му действия срещу османците.

Подробно се излага плетеницата от общуванията на Мануил II със завоевателите, представители на западните държави като Венеция и Генуа, настроенията сред местното население. Пленничеството му в Мала Азия при султан Баязид и бягството му от османския лагер затвърждават антиосманските му позиции, които намират израз и в търсена помощ от крал Сигизмунд след битката при Никопол (1396).

В следващите глави от дисертационния труд са използвани на широко сведения от писмовното наследство на Мануил II Палеолог. От тези писмена Николай Данев подбира онези, които не само носят конкретна информация за исторически събития, но и отразяват взаимните образи *император – султан*, вижданията на василевса за *еретиците*, идентични със западноевропейците. Засяга се широката тема за „образа на другия“ – тема, която спомага за разбирането на движението на идеите, на появявата на нови герои на европейска сцена и вижданията за тях. Османците стават идентични с Антихриста, а преусещания край на Византия идентичен с края на света. Изложението следва хронологичния развой на събитията, припомня се променящата се обстановка на Балканите, слага се акцент на издигането на патриаршеския авторитет над този на императора, обединяващ православния свят срещу прииждащите не-християнски врагове. Дава се подробна картина на ситуацията в късна Византия, където различните религиозни течения не помагат на управниците да имат ясно виждане за сетнините на империята.

Откриваме „Погребалната реч“ на Мануил II по повод смъртта на Теодор Палеолог, деспот на Мореа, публикувана в превод за пръв път на страниците на дисертацията. Николай Данев отбелязва правилно, че нейният латински превод в Италия (1418) предава политическо послание на императора за Запада. Бих добавила, че развитието на Източната империя се следи отдалеч и това е практика в онези времена, когато тя служи за образец и подражание.

Характерна черта в писанията на Мануил II се окроява неговият патриотизъм, смятан за основна човешка ценност, особено като се има пред вид критичните години на императора. Наравно с това дисертантът набляга на „Диалога с мюсюлманите“, който разкрива автора като различен от неговите византийски предходници, писали на тема ислям и мюсюлмани. Разсъжденията за ролята на ангелите или живота на апостолите представят писателя Мануил II Палеолог като задълбочен и разсъдлив човек, който влиза

в дебат по богословски проблеми. Паралелно с тази книжнина Николай Данев обръща внимание на темата за Богоизбраната империя, създадена да властва духовно в целия свят – популярна тема в творчеството на Мануил II. От друга страна, забелязва се имитацията на древните писатели в стила и граматиката на елините. Зайно е, че тези речи са четени публично, съдържат поговорки и клишета, посланията се извличат трудно от тях.

Друга страна от творчеството на императора е следваната традиция в паренетичната литература, известна още като „княжеските огледала“ или „огледалото на принца“: как да се управлява държавата, как да се зачитат поданиците или какъв да бъде морала и поведението на християнския владетел? В „Седемте етико-политически речи“ и в „Наставленията“ към бъдещия престолонаследник Йоан VIII, писателят Мануил не се отдалечава от своите предци – от Агапет и Юстиниан I насетне – за да изгради идеалния владетел. Към цитираните от дисертанта други примери за такива поучителни творби, ще прибавя и Фотиевото послание до Борис покръстителя¹ дадено за пример на малолетния Луи XV в началото на френския XVIII в.² Съществува приемственост в използваните византийски текстове и тя се простира от Византия до Русия и модерна Европа, за да даде своите образци обратно и на балканска почва (18-19 в.).

При публикация на тази тема Николай Данев вземе пред вид не само цитираната от него статия на С. Наколае в бр. 4, 2018 на сп. *Etudes balkaniques*, а и цитираната там литература. Според мене, паранезисът на писателя Мануил II Палеолог заслужава специално внимание не само защото има духовни потребности и следва очертаните образци, а защото неговото творчество е на преломен период, в късната Византия и на границата с модерното европейско време, маркиращо пост-византизма.

Редки са случаите при които дисертант прилага преводи на изворов материал от чужди езици, използван за отправна точка в изследователската му работа. Тук имаме словесна

¹ Simeonova, L. *Diplomacy of the letter and cross. Photios, Bulgaria and the papacy. 860s – 880s*. Amsterdam, Adolf M. Hakkert, 1998, pp. 124-152 (Classical and Byzantine Monographs, 41)

² Zaimova, R. *L'adaptation française (1718) de l'épître du patriarche Photius dans l'éducation du jeune Louis XV*. – In: *L'Institution du prince au XVIIIe siècle*, éd. par G. Luciani et C. Volpilhac-Augier, Centre intern. d'Etude du XVIIIe s., Ferney-Voltaire, 2003, p. 145-151.

среща с преводи от гръцки и латински, от осmano-турски и др. Мануил II се изгражда пред нас с личните и обществени дейности и настроения, философски мисли и разсъждения, за да маркира последните години от една отмираща империя.

Както за споменатите събития от началните години на управление на император Мануил II, така и за по-късните, ще рече края на XIV-XV в. дисертантът използва в сравнителен план различни извори и научна литература, подкрепени с подходящи цитати илюстриращи трудния диалог с Европа и осmano-византийския конфликт.

В заключението на дисертанта се повтарят подробности от политико-икономически и социален характер и се набляга по-малко на конкретната дейност на императора в усилията му да спаси Византия. Нека да се има пред вид при подготовката на следваща публикация, че от съдържанието на изложението се извличат основните идеи въз основа на вече описаните събития.

В замяна на тези мои наблюдения, ще добавя, че Приложенията с преводите, родословното дърво на Палеолозите и библиографията са на професионално ниво. Прави впечатление също и илюстративния материал, съпътстващ на места основния корпус, допринасящ за възприемането на „умиращата империя“ и нейния император. Това показва определени умения на автора, подбор на подходящ метод на работа, който привлича вниманието на читателя. Авторефератът отговаря на съдържанието на дисертацията.

За придобиване на научната и образователна степен „доктор“ се изискват поне две публикации по темата на дисертацията. Това правило е спазено като Николай Данев е посочил две статии в авторитетни научни списания като „Исторически преглед“ и „История“, както и изнесена лекция по време на пътуващ семинар на Департамента по история (НБУ).

С това призовавам уважаемите членове на научното жури да присъдят на Николай Данев образователната и научна степен „доктор“.

София, 23.07. 2019 г.

проф. д.ист.н. Рая Заимова